

Rastafarijanstvo u Hrvatskoj

Benjamin Perasović

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

E-mail: ben.perasovic@gmail.com

SAŽETAK Namjera ovog rada jest istražiti rastafarijanstvo u Hrvatskoj, raznovrsne oblike pojavnosti rastafarijanskih uvjerenja i eventualnih duhovnih praksi. Rastafarijanski pokret nastaje na Jamajci tridesetih godina prošloga stoljeća, na temelju tradicije garveističkoga pokreta i propovijedanja Marcusa Garveyja. Garveyjeve riječi o "skoraj krunidbi crnog kralja" pripadnici rastafarijanskoga pokreta uzimaju kao proročanstvo koje se ispunilo u povijesnom događaju iz 1930. godine, kada je etiopski car Tafari okrunjen u kralja uzevši kraljevsko ime Haile Selassie. Ras kao riječ za cara, Tafari kao ime, uz starozavjetno Jah (Jahve) činit će najčešći uzvik rastafarijanaca i sažeto izražavati njihovo duboko uvjerenje o Mesiji koji se vratio, o Bogu koji će pomoći napaćenom crnom narodu da se oslobodi ropskih i neokolonijalističkih okova u svom povratku u Afriku kao Kraljevstvo Nebesko. Rastafarijanski pokret započeo je kao jamajkanski, ali se proširio u druge zemlje migracijama Jamajkanaca i širenjem *reggae* glazbe. Nekoliko generacija *reggae* glazbenika koristili su *reggae* kao glavni medij za vlastitu religioznost, za prenošenje poruka o Bogu, a okupljanja slična bogoslužjima odvijala su se često uz *reggae* glazbu.

Upravo je univerzalna moć glazbe, uz praksu nastajanja subkulturnih životnih stilova na temelju glazbenih pravaca, mjesto posredovanja i mjesto začetka domaćih recepcija rastafarijanstva. Na osnovu sudjelovanja u raznovrsnim okupljanjima na domaćoj *reggae* sceni, uz intervjuiranje dvadesetak pripadnika scene i anketiranje tridesetak glazbenika koji čine *reggae* scenu, zaključuje se o postojanju rastafarijanskih uvjerenja u hrvatskom kontekstu. Dvije temeljne dimenzije iskazivanja rastafarijanstva u Hrvatskoj odnose se na klasične i našoj sredini poznate koordinate kršćanstva, s jedne strane, i suvremene oblike duhovnih praksi prisutnih u *new age* tradiciji, s druge strane. Rastafarijanstvo nije postalo jedinstvenom doktrinom ni u regiji svoga nastanka. Rastafarijanci nisu željeli izgraditi crkvu ni sličnu hijerarhijsku organizaciju, pa je prirodno da u Hrvatskoj također nalazimo samo elemente rastafarijanstva na različite načine povezane s *reggae* scenom i drugim scenama (sub)kulture mladih. S obzirom na dinamiku subkulturnih scena, (re)definiranja subkulturnih situacija, rastafarijanstvo nije čvrsto omeđeno područje, a dosadašnje istraživanje dokazuje njegovu snažnu prisutnost na nekim dijelovima hrvatske subkulturne i alternativne scene.

Ključne riječi: rastafarijanstvo, *reggae* scena, (sub)kulture mladih, hrvatsko društvo.

Primljeno: siječanj 2008.

Pribvačeno: veljača 2008.

Copyright © 2007 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

1. Uvod

Šira javnost zapadnoga svijeta doznala je za rastafarijanizam preko prve međunarodno priznate zvijezde Trećeg svijeta – glazbenika, pjesnika i rastafarijanca – Boba Marleyja.

Bob Marley, kao i većina drugih *reggae* glazbenika iz razdoblja širenja *reggaea* s Jamajke u druge zemlje, bio je pripadnik rastafarijanskog pokreta, koji uz svoju primarno religijsku dimenziju sadržava i druge, kulturno-političke dimenzije socijalnih pokreta.

Popularnost *reggae* glazbe, njeno širenje i prepletanje s drugim glazbenim oblicima, prisutnost *reggae* subkulture u mnogim zapadnim zemljama, omogućilo je zainteresiranoj javnosti i izvan akademskih krugova upoznavanje s rastafarijanskom religioznošću, upravo zbog neraskidive povezanosti dobrog dijela *reggaea* s rastafarijanskom tematikom.

Namjera ovoga rada jest istražiti postojanje rastafarijanstva u hrvatskom kontekstu i propitati raznovrsne oblike recepcije rastafarijanske duhovnosti na mjestima gdje se domaći akteri s tim fenomenom susreću.

2. Ciljevi i metode istraživanja

S obzirom da slični radovi u Hrvatskoj ne postoje, i da tezu o postojanju rastafarijanstva (na dubljem nivou od preuzimanja dijela simbolike u kulturi mladih) nitko još u našoj sredini nije postavio, utvrđivanje postojanja i oblika pojavnosti rastafarijanstva predstavlja osnovni cilj istraživanja. Radom će se pokušati odgovoriti na pitanje kako i na koji način možemo govoriti o rastafarijanstvu u našoj sredini, odnosno kako i na koji način nastaju hrvatski rastafarijanski akteri. Istraživanje uključuje promatranje i sudjelovanje, intervju i anketu. Subkulture mladih godina su predstavljale glavni predmet interesa autora ovoga rada, tako da istraživanje ne kreće od potrebe stvaranja mreža kontakata, ono ih podrazumijeva. Osim toga, postoje i domaće web-stranice, forumi u kojima raznovrsni akteri *reggae* scene raspravljaju, između ostalog, i o pitanjima religije, vjere, crkve, rastafarijanstva i srodnih tema, neposredno vezanih uz temu ovoga rada. Tijekom 2004. i 2005. godine sudjelovao sam u većini događanja/rituala *reggae* scene koja se u tom razdoblju širila i brojčano uvećavala. Tijekom 2006. napravio sam desetak intervjuja s akterima scene zbog RIME¹ projekta kojeg je financiralo sveučilište u Warwicku, što se pokazalo korisnim za ovaj rad iako religioznost nije bila u prvom planu istraživanja. Na temelju dugogodišnjeg praćenja i poznavanja aktera mogao sam izdvo-

¹ RIME – trogodišnji projekt “Realising Indigenous Multiculturalism through Education”. Detaljnije na: www2warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/research/current/rime/

jiti iz općeg uzorka *reggae* scene one koji prihvaćaju rastafarijanstvo na različitim razinama, pa ih intervjuirati za potrebe ovog rada, što je i učinjeno krajem 2007. godine. Također, kao mentor za izradu diplomskog rada Ane Petrović sudjelovao sam u prikupljanju podataka i strukturiranju uzorka koji se nije preklapio s ranije intervjuiranim osobama, a uključio je 30 glazbenika s *reggae* scene koji su ispunili anketu *Životni stilovi muzičara u Hrvatskoj*.

3. Nastanak rastafarijanskog pokreta

U hrvatskim sociološkim publikacijama prije 17 godina objavljen je rad *Rastafarijanska utopija* (Dubreta i Perasović, 1990.) u kojem je objašnjen nastanak rastafarijanizma. U navedenom radu govori se o počecima rastafarijanizma, od pokreta koji mu prethode (etiopijanizam, panafrikanizam i iznad svega pokret obilježen djelovanjem Marcusa Garveyja), preko tridesetih godina prošlog stoljeća kada je okrunjen Haile Selassie, do razvoja *reggae* glazbe koja je bila sredstvom i primjerenim oblikom prenošenja poruke od sedamdesetih godina 20. stoljeća pa sve do današnjih dana. Također, zbog varijacija u organizacijskoj, vrlo labavoj formi okupljanja rastafarijanskih vjerskih zajednica i zbog ukorijenjenosti rastafarijanstva u svakodnevnom životu, autori su analizirali aspekte izgleda rastafarijanaca, njihovu prehranu, odnos prema prirodi, jeziku, upotrebi kanabisa i glazbi. Ovdje je potrebno podsjetiti na nastanak i ključne točke rastafarijanizma da bismo uopće mogli problematizirati raznovrsnu recepciju u hrvatskom kontekstu.

Marcus Garvey, rođen na Jamajci, predstavlja jednu od najutjecajnijih osoba u povijesti crnačkih pokreta. Bio je vođa pokreta za repatrijaciju (povratka u domovinu), a njegova organizacija U.N.I.A. (*Universal Negro Improvement Association*) brojala je dvadesetih godina prošlog stoljeća blizu pet milijuna članova. Osim što je bio propovjednik, nakon odlaska s Jamajke u SAD postaje i sindikalni vođa, aktivist obespravljenoga afroameričkog radništva. Njegov slogan "*Afrika Afrikancima*" bit će preuzet od strane brojnih antikolonijalističkih pokreta i drugih aktera, kako u Africi, tako i u zemljama u kojima su potomci robova počeli polako osvještavati vlastitu poziciju, porijeklo i perspektivu. Interpretirajući Bibliju u skladu s činjenicama o tamnoj puti "Božjeg naroda" i biblijskim dokazima o značaju Afrike kao kolijevke civilizacije, Biblija postaje uporište za povratak izgubljenog ponosa crne rase. Etiopija je u to doba bila sinonim za Afriku, a Garvey je svojom interpretacijom Biblije ukazivao na drevnu kulturu i mudrost, razvijenost civilizacije u Etiopiji/Africi kada su Europljani bili "divljaci". Garvey nije samo ukazivao na prošlost, na činjenice koje su vraćale ponos i dignitet porobljenim Afrikancima, nego je propovijedao i o budućnosti i o vremenu kada će se drevna mudrost afričkih civilizacija ponovno uzdići i iznova stvoriti na dobrobit crne rase. Kada je Garvey ponovno napuštao Jamajku 1916. godine, izgovorio je sljedeću rečenicu: "*Uprite svoje oči u Afriku, tamo će uskoro biti okrunjen crni kralj, i on će biti Iskupitelj*".

Četrnaest godina kasnije, u Etiopiji je princ Tafari okrunjen za kralja, što je bio događaj kojemu je Zapadni svijet pridao veliku važnost, a novoj kruni poklonile

su se i sve ostale, počevši od engleske. Možemo lako zamisliti kako je taj događaj odjeknuo na Jamajci, ali i drugdje gdje su među raseljenim Afrikancima traga ostavili etiopijanistički i garveistički pokreti. Dokazi o ispunjenju proročanstva nisu bili sadržani samo u činjenici da je doista okrunjen crni kralj, koji je uzeo ime Haile Selassie (moć trojstva), nego su se dodatno osnaživali različitim nazivima kralja, kao npr.: “Kralj Kraljeva”, “Gospodar Gospodara”, “Osvajački Lav iz Judina plemena”. O povratku nečega velikog i zaboravljenog govorile su i tvrdnje kraljevske obitelji o neprekinutoj lozi još od kralja Solomona. Pošto se za princa rabila riječ “ras”, *ras* Tafari je zapravo Haile Selassie, pa možemo smatrati njegovu krunidbu temeljem za nastajanje rastafarijanizma. Percepcija tog događaja iz 1930., kao ispunjenja Garveyjeva proročanstva, kod jednog dijela Jamajkanaca stvorila je čvrst dojam o povratku Mesije, o *ras* Tafariju (Haile Selassie) kao živom Bogu, o skorom oslobođenju iz patnji ovakvog svijeta i povratku u Afriku kao u Kraljevstvo Božje, naravno na Zemlji. Ovakvi stavovi, ovo oduševljeno obogotvorenje etiopskoga kralja, ukidanje onostranosti i čekanja kraljevstva nebeskoga, utemeljenje crnoga kraljevstva i oslobođenja u sadašnjosti, u razdoblju kolonijalizma i svježih uspomena na ropstvo, svjedoči nam o jednoj specifičnoj socijalnoj i duhovnoj energiji, mobilizaciji, o nastajanju pokreta koji zovemo rastafarijanskim. Desetljećima kasnije, i dalje će biti primjerenije govoriti o pokretu i spontanosti, o rastafarijanstvu i vjeri, o duhovnoj praksi i socijalnom pokretu, a ne o crkvi ili čvrstoj religijskoj organizaciji.

Pokret koji je započeo na Jamajci nakon vijesti o crnoj kruni koju priznaje cijeli svijet, susreo se s represijom. Vlastima nije bio simpatičan pokret koji je slavio crnoga Boga, koji snažnu duhovnu komponentu spaja s principima pravedne borbe protiv ropstva, rasizma, kolonijalizma, pokret koji stvara svoje komune, zajednice i koji želi ovdje i sada, mimo svih drugih postojećih autoriteta, biti jedno s Bogom, prirodom i starim zakonima. Rastafarijanci su ovu civilizaciju i društvo u kome živimo nazvali *Babylon*, poistovjećujući se s Izraelcima i smatrajući kako će crna rasa izaći iz *Babylona*, kao što je izraelski narod pod vodstvom Mojsije izašao iz Egipta. Puštali su duge *dreadlockse* evocirajući Samsona, identificirajući se s lavom, lavljom grivom i ponosnim hodom. Samopouzdanje i samopoštovanje poraslo je već od prvih slika crnog kralja koje su novine objavile, a rastafarijansko uvjerenje nalagalo je potpuno uspravan hod i ukidanje ropškoga mentaliteta kod jamajkanskih potomaka robova koji su sada u potpunosti odbili poniznost i poslušnost bijelim kolonizatorima. Rastafarijanci su svoj pokret stvarali u teškim uvjetima – bili su premlaćivani i zatvarani, djecu su im izbacivali iz škola i nasilno šišali, oduzimali su im Biblije u kojima su bili označeni dijelovi koji ukazuju na činjenicu da je “pobijedio lav iz Judina plemena, Davidov izdanak, tako da može otvoriti knjigu i njezinih sedam pečata”, ili da “na svom ogrtaču na boku nosi napisano ime: Kralj Kraljeva i Gospodar Gospodara” (Dubreta i Perasović, 1990.:673). Najčešći uzvik rastafarijanaca, koji se i danas čuje na *reggae* koncertima širom svijeta jest *Jab Rastafari*, što zapravo znači da je ras Tafari/Haile Selassie – Bog. Ime koje su uzeli za Boga je ono iz Staroga zavjeta – Jahve (Jah). Rastafarijanizam se razvijao u uvjetima represije i kriminalizacije, uglavnom daleko od očiju javnosti izvan Jamajke. Velike migracije Jamajkanaca u Veliku Britaniju i SAD proširit će rastafari-

janski pokret preko granica regije u kojoj je nastao. No, prvi pravi val širenja počeo je šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća s *reggae* glazbom koja je postala primjerenom glasnogovornicom pokreta, i ostala to do današnjih dana.

Rastafarijanci nisu stvorili čvrstu organizaciju niti crkvu. Oni predstavljaju vjerski nadahnut širi društveni pokret, jednim dijelom i specifičnu kršćansku denominaciju. No element spontanosti, povezivanja pojmova Boga, prirode i čovjeka, i iznad svega mogućnost življenja onoga u što vjeruju, približava ih mnogim suvremenim društvenim pokretima koji uključuju različite duhovne prakse. Prisutnost vjere u svakodnevnom životu, nastojanje da se svakodnevni život prožme kršćanskim principima, poznato je danas kao "praktično kršćanstvo", i na našim prostorima. No, drugi elementi rastafarijanskih nastojanja oko principijelnosti u svakodnevnom životu pripadaju tradiciji društvenih pokreta koje je sociologija nazivala alternativnim, utopijskim, emancipatorskim ili pak kontrakulturalnim. S obzirom na materijalizam, militarizam i antiekološki karakter današnjega svijeta, mnoge su od oporbenjačkih tendencija povezane. Uostalom, Theodore Roszak (1978.) u svojoj studiji hipijevskih i brojnih drugih srodnih otpora američkom društvu s kraja 60-ih godina 20. stoljeća, ponudio je primjer ranih kršćana kao kontrakulturalnih aktera koji su nakon obespravljenosti i progona uspjeli postati vladajućom kulturom u određenom prostoru i vremenu. No, rastafarijanci se nisu postavljali tako univerzalistički kako iz prethodnoga možda zaključujemo. Ne smijemo zaboraviti da nastaju u strogo rasnom kontekstu tek pronađenoga samopouzdanja potomaka porobljene i raseljene Afrike, pa tako dijele zajedničko područje s drugim pokretima koji su nazivani "afrocentričkim", barem kada je riječ o klasičnom rastafarijanstvu. Iz garveizma su moguća oba puta, integracionistički i separatistički – očevi Martina L. Kinga i Malkolma X-a bili su garveisti. Rastafarijanstvo najčešće uključuje vegetarijanstvo, ekološku svijest, pa zbog spoja takvih načela i spremnosti za borbu, a ne samo za molitvu, nije nerazumljivo zašto je lik rastafarijanca bio pozitivnim simbolom mnogih novih socijalnih pokreta bjelačke, građanske mladeži zapadnoeuropskih društava. J. Owens (1976.), koji je istraživao rastafarijanski pokret na Jamajci, smatra da je priroda temeljno polazište rastafarijanskoga pogleda na svijet. Zbog imperativa prirodnosti rastafarijanci ne žele šišati kosu, niti jesti konzerviranu hranu, niti živjeti u gradovima. Osim upečatljivog izgleda (*dreadlocks*), odnosa prema prirodi, inzistiranju na zdravoj prehrani (*I-tal food*) i *reggae* glazbi. Uz sve navedeno postoje još dva aspekta svakodnevnoga života koja se ne mogu zaobići, a to su jezik i sveta biljka. Jezik je nastao u uvjetima kreolizacije engleskoga jezika i predstavlja rastafarijansku svijest o sebi, Bogu, kolonizatorima, korijenima i potrebi samoodređenja. Intervencijama u jezik rastafarijanci su intervenirali u društvenu stvarnost. Pogledajmo samo revolucionarnu transformaciju koju je doživjela povratna zamjenica za prvo lice jednine. *Me* u engleskom jeziku, po mišljenju rastafarijanskih aktera, označava podređenost i poniznost, ropsku poslušnost zahtijevanu i očekivanu od robovlasnika i kolonizatora (*Me go me home, Me have me book* i sl.), što je jednoga rastafarijanskog pjesnika dovelo do tvrdnje – "*Me have no friends inna society, me still search for me identity*". Suprotno ovom *Me*, rastafarijancima je bilo jako važno naglasiti *I* i upotrebljavati taj oblik svuda, gdje god je moguće. Još češće taj se oblik upotrebljava kao *In I*, što znači i "ja", ali i

“mi”, s odgovarajućim nastavcima tvoreći povratnu zamjenicu (*I-self*). *I and I (I'n'I)* označava i jedinstvo svakog rastafarijanca s Rastafarijem, s Bogom. Jezikom jedne drukčije filozofske tradicije, moglo bi se reći, taj pojam znači i samosvijest (Dubreta i Perasović, 1990.:677).

Sveta biljka (indijska konoplja, poznatija kao marihuana) često je bila povod kriminalizacije rastafarijanaca, no oni je nisu zbog toga prestali koristiti, kao što ni Jehovini svjedoci nisu prestali odbijati pozive u vojsku, iako su zbog toga godinama sjedili u zatvorima. Sveta se biljka koristi u obredne svrhe, u medicini, prehrani i drugim aspektima svakodnevnoga života. Rastafarijanci smatraju da je to prva biljka koja je izrasla na grobu kralja Solomona, pa je zato zovu (uz još brojna druga imena) biljkom mudrosti. Na Jamajci se indijska konoplja koristila i prije rastafarijanskoga pokreta, no oni su je učinili zaštitnim znakom vlastitoga pristupa u kojem se nije željelo pokleknuti pred prohibicionističkim zakonima *Babylona*, pa Leonard Barrett (1982.) smatra da je to bio jedan od prvih oblika protesta i dokazivanja slobode od babilonskih zakona.

Rastafarijanska ikonografija redovito uključuje lavove, slike Selassiea, boje etiopske zastave (zelenu, žutu i crvenu), citate iz Biblije, slike Marcusa Garveyja, a dijelovi te ikonografije su zbog masovnih medija, glazbe, tržišta, te identifikacijskih kodova kultura mladih, danas planetarno prisutni, često potpuno izvan bilo kakvoga konteksta rastafarijanizma. Rastafarijanski pokret traje već skoro osamdeset godina, sa svojim različitim fazama, plimama i osekama, različitim tretmanima vlastodržaca i pokušajima manipulacija političkih stranaka na Jamajci. Smrt etiopskoga kralja nije pokolebala rastafarijance koji su proglasili da Jahve ne može umrijeti, ne obazirući se previše na analize Selassiea kao povijesne личности. Većina autora smatra da se rastafarijanizmu ne može pristupiti kao jednoj doktrini. Rastafarijanizam je daleko od jedinstvenosti, sustavnosti i jednoznačnosti. Zbog toga je moguće da neki autori, promatrajući rastafarijanstvo iz perspektive sociologije religije u Velikoj Britaniji, (Wright, 1984.), uspoređuju ova vjerovanja s adventističkim i pentekostalnim crkvama, te Jehovinim svjedocima. Na drugoj strani postoje studije koje se bave rastafarijanstvom iz perspektive anticolonijalističke (čak antikapitalističke) borbe naroda Trećeg svijeta, navodeći primjere aktera koji su spajali rastafarijanizam i marksizam (Campbell, 1985.). Također nije nimalo slučajno da je Stuart Hall (1989.), kao jedan od začetnika kulturnih studija, navodio upravo rastafarijanski diskurs kao primjer artikulacije u svojim raspravama o postmoderni i artikulaciji.

Do sada navedeno predstavlja samo ključne koordinate rastafarijanstva, bez ulazanja u različite oblike vjerskih povezivanja rastafarijanaca na Jamajci, poput *Bobo Dreads zajednice* (za koju se smatra da predstavlja radničku klasu i siromašne) ili zajednice *Dvanaest plemena Izraelovih* (koja predstavlja okupljanje rastafarijanaca srednje klase), ili na stotine drugih, rastafarijanstvom inspiriranih zajednica širom svijeta. Po strani je ostalo i analiziranje specifičnosti rastafarijanstva u uvjetima Velike Britanije, u jednom sociokulturnom kontekstu drukčijem od jamajkanskoga. No, ovdje nam je prije svega stalo do postavljanja pitanja o

rastafarijanstvu u Hrvatskoj, čemu prethodi pitanje, kako je uopće moguće da nešto tako specifično, povijesno i kontekstualno vezano uz Afriku, ropstvo, Jamajku, crnačku interpretaciju Biblije, ima stvarnu i djelatnu vezu s nekim akterima u hrvatskom društvu?

4. Rastafarijanstvo u Hrvatskoj

4.1. Nastanak reggae scene osamdesetih godina 20. stoljeća

Odgovor na postavljeno pitanje treba tražiti u nastajanju (sub)kultura mladih, njihovoj komunikacijskoj i identifikacijskoj praksi. Također ne smijemo zaboraviti ni višeslojnu prisutnost kompleksne *new age* paradigme, niti odnos te paradigme s tradicionalnom i deklarativno masovno prihvaćenom paradigmatom katoličanstva u Hrvatskoj. Iz potrebe objašnjenja valjanosti brojnih socioloških teorija o subkulturama i propitivanja primjenjivosti tih teorija (nastalih na tlu britanske i američke sociologije) u hrvatskom kontekstu (Perasović, 2002.), treba izdvojiti dvije bitne dimenzije. Prva se odnosi na postojanje dviju razina značenja pojma subkultura, dakle na neku konkretnu društvenu grupu, društvenoga aktera (klapu, škvadru, ekipu itd.), ali i na subkulturu kao simboličku strukturu. Druga bitna dimenzija također ima svoja dva dijela – s jedne strane riječ je o onom nasljeđu sociologije subkulture koje govori o svojevrsnom djelovanju koji nam se na prvi pogled može činiti pasivnim, poput procesa recepcije glazbe, a uključuje niz postupaka svijesti, osjećaja, prerade i pregrupiranja iskustva, zapravo jednog tipa spoznaje. S druge strane, a također u pojmu djelovanja, iz istog nasljeđa sociologije subkulture poznajemo svojevrsan rad na predmetima masovne kulture kojim pripadnici subkulturnih stilova preuzimaju, preoblikuju, rekontekstualiziraju značenja. S onu stranu klasnog determinizma možemo dosta toga toga iz ranih, ali još uvijek aktualnih radova birminghamske škole (Willis, 1978.; Hebdige, 1980.), preuzeti u hrvatski kontekst. Dok je klasni determinizam i želja za kritikom navodne pasivnosti hipijevskih druženja oko slušanja glazbe onemogućavao ponekad birminghamske autore u zaključivanju, njihove teze o raznovrsnom subkulturnom djelovanju na artefaktima masovnoga društva u potpunosti su primjenjive na ono što se kod nas događalo sa subkulturalizacijom dijela mladih. Također treba naglasiti neverbalnu dimenziju, držanje, geste i opći *image*, što se u doba masovnih medija brzo i lako prenosi bez nužnog poznavanja jezika zemlje iz koje neki subkulturni akteri dolaze.

Glazba je vrlo moćan medij, bez obzira govorimo li o zapadnoj tradiciji tumačenja od predsokratovaca do Schopenhauera, o šamanskom bubnju koji omogućuje seljenje duše i astralna putovanja, ili o terapiji glazbom, pa sve do utjecaja glazbe na životinje. Poznavanje snažnoga utjecaja glazbe, uz pažljivu analizu procesa u kojem se događa privajanje glazbenih svjetova, primanje i preoblikovanje značenja, mogućnost da se na temelju glazbe (metaforički, ali i doslovno) zasnivaju životni stilovi i identiteti, omogućuje jedan dio potrebnog razumijevanja recepcije rastafarijanstva u Hrvatskoj.

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 20. stoljeća, *reggae* glazba stiže u naše krajeve gdje već postoji *rock* kultura s pratećom infrastrukturom diskografskih kuća, prodavaonica ploča, glazbenih časopisa, klubova, domaćih *bendova* i gostovanja stranih, u većim ili manjim dvoranama. Tijekom osamdesetih pojavljuju se i prve *reggae* emisije (*reggae session*), domaći *bendovi* koriste *reggae* kao dio svoga glazbenog izraza (Haustor). Informiranost o *reggae* kulturi raste, organiziraju se i veći koncerti (*Misty in Roots*), uz nešto stalnije glazbene slušaonice, domaći ljubitelji putuju u druge zemlje donoseći nove informacije i iskustva s međunarodne *reggae* scene. U to vrijeme u Zagrebu studira i veliki broj studenata iz Afrike od kojih neki imaju kontakt s *reggae* glazbom i rastafarijanstvom. Valja naglasiti da je riječ o razdoblju fragmentacije subkulturnih stilova u Hrvatskoj, što je istovremeno praćeno i procesom specifičnog miješanja stilova i nastajanja afektivnih saveza na široj sceni. Osamdesete su doba novih društvenih pokreta, pa se *reggae* glazba i rastafarijanska ikonografija pojavljivala i na demonstracijama protiv atomskih centrala (posredovano katastrofom u Černobilu), i sličnim manifestacijama inspiriranim nastajućom *zelenom paradigmom*. Ako tome pridodamo i domaće odjeke suradnje britanskih *reggae* glazbenika s *punk/bard core* akterima, gostovanje *Burning Speara* u Ljubljani, možemo tvrditi kako je do kraja osamdesetih *reggae* glazba postala jednim od elemenata posredovanja životnoga stila domaćih subkulturnih aktera.

To, naravno, ne znači automatsko preuzimanje rastafarijanske religioznosti, ali svjedoči o upoznavanju, interakciji, razmjeni, definiranju i redefiniranju subkulturnih situacija. Nitko nije mogao izbjeći određeni odnos prema rastafarijanstvu ako je riječ o uronjenosti u *reggae* scenu. Makar se radilo o odbijanju rastafarijanstva, moralo je postojati zapažanje, referiranje, uspostavljanje nekoga, ponekad i ambivalentnoga, odnosa prema dominantnim porukama većine *reggae* pjesama. Bilo bi nemoguće duže vrijeme slušati *reggae* glazbu, a ne zapitati se o čemu te pjesme govore, tim više što se u skoro svakoj nalazio uzvik – Jah Rastafari!

Tadašnju scenu karakteriziraju subkulture i alternativni pokreti, dominacija ljevičarskih i anarhističkih uvjerenja, uz obnovu hrvatskih nacionalnih osjećaja na jednom dijelu scene, (nogometni navijači također su prigrlili *rasta* ikonografiju, a *punk* osamdesetih se jednim dijelom izražavao i na stadionima). Teško bismo mogli argumentirati u prilog tezi da je širenjem *reggae* scene došlo i do širenja rastafarijanstva, posebno ako mislimo na klasične rastafarijanske ideje i slavljenje Hailea Selassiea, jer kakvoga bi smisla imalo vjerovanje o povratku u Afriku za mlade Zagreba ili Splita? Ipak, na sceni je bilo raznovrsnih modela prisvajanja ikonografije, tekstova, stvaranja granica stila, koje su i osobne granice do kojih netko ide. Primjerice, mnogi su pjevali na koncertima i u klubovima tada popularnu pjesmu “*I love King Selassie*” (*Black Uhuru*), ali je skoro nezamislivo bilo da netko stavi sliku etiopskoga kralja na zid svoje sobe. Također, došlo je i do prisvajanja ikonografije, dijela jezika i simbolike, pri čemu ovdje nije riječ o banalnom izdvajanju pušenja marihuane iz konteksta (što je ponegdje također bio slučaj), zadržanoga na nivou *rasta* trobojnice sa slikom lišća kanabisa, nego o prihvaćanju nekih metafora poput *Babylona*, nekih dijelova pozdrava i uzvika, gesti, prihvaća-

nja prirodne mistike, pozitivne vibracije, frizure, plesa. Poznato je kako su mladi u Poljskoj osamdesetih godina 20. stoljeća pod stegom komunizma, unutar ruskoga imperija, prigrlili *reggae*, stvorili scenu vlastitih *bendova* i zdušno pjevali kako "Babylon pada", misleći pri tome na Moskvu, na vrh partije kao centar moći, kao njihovu sliku *Babylona*.

Osamdesete su kod nas definitivno donijele nastanak *reggae* scene i protok informacija o duhovnoj pozadini te glazbe, specifičnom pokretu koji je progovarao iz većine tadašnjih (pa i onih najpoznatijih, Marleyjevih) *reggae* pjesama. Također je dio ikonografije i rastafarijanskoga pristupa životu bio prihvaćen od strane dijela subkulturnih aktera, uz različite razine razumijevanja i poznavanja konteksta, uključujući, kod maloga broja, snažnu identifikaciju s rastafarijanskim akterima kroz potpuno prihvaćanje *reggae* zvukova i vibracija, bez obzira na racionalne prigovore o nekonzistentnosti prihvaćanja religijskih simbola za aktere koji su bili inspirirani anarhizmom i ljevičarstvom.

4.2. Devedesete godine 20. stoljeća i hrvatski rastafarijanski akteri

Dok su osamdesete, pod utjecajem službene ideologije, uglavnom protekle u znaku teze o sekularizaciji, devedesete će puno više biti primjerene "povratku svetoga", a teza o sekularizaciji (Marinović Jerolimov, 2005.; Jukić, 1988.) ozbiljno potkopana. U našem slučaju to znači da ćemo u devedesetim moći pobliže detektirati prve, ma kako malobrojne, pojave prihvaćanja rastafarijanstva, a također i posredovanja rastafarijanstva drugim oblicima, kako subkulturnih pripadnosti, tako i prakticiranja duhovnosti.

Ovdje pod pojmom devedesetih godina podrazumijevam zapravo kraj devedesetih i ovih posljednjih sedam godina, kada je *reggae* scena obnovljena, a *reggae* doživio pravi *revival*, dok su skupine mladih ljudi počeli izgledati kao rastafarijanci. Naravno, nije riječ samo o frizuri, jer *dreadlocks* su postali dio mode, a kod onih koji ne mare za modu mogu biti dijelom nekih drugih subkulturnih pripadnosti, poput *punk/bc* scene, neohipijevske scene, *crust* scene, a s malobrojnim (plitskim) primjerima čak i navijačke scene, ili sasvim osobnih afiniteta. Ovdje se pod "izgledati kao rastafarijanci" doista misli na ukupni dojam koji netko ostavlja, uključujući cjelokupan izgled, držanje, gestikulaciju, jezik, a onda, na temelju poznavanja aktera (i intervjuiranja), prepoznaje se i prihvaćanje rastafarijanstva kao vlastite religioznosti ili duhovnosti, odnosno prihvaćanje nekih dijelova rastafarijanskoga diskursa, kombiniranih s drugim sustavima vrijednosti koje čine nečiji identitet.

4.3. Rast hrvatske reggae scene devedesetih godina 20. stoljeća

Posljednjih deset godina u Zagrebu *reggae* scena proširila se i učvrstila u većoj mjeri nego što se to događalo osamdesetih godina, suprotno medijskoj mistifikaciji

osamdesetih koji to razdoblje smatraju zlatnim dobom omladinskih klubova, *rock* kulture i srodnih (sub)kultura mladih. Dok je *reggae* glazba mogla napuniti veliku sportsku dvoranu jednom u razdoblju od nekoliko godina, što se znalo dogoditi u osamdesetim godinama upravo zbog rijetkih gostovanja i zbog postojanja šire *rock* publike koja je *reggae* doživljavala kao srodnu glazbu, u posljednjem razdoblju situacija se mijenja u korist manjih *bendova* i *sound systema*, ali s neusporedivo češćim (skoro svakotjednim) okupljanjima. Digitalizacija glazbe donijela je revolucionarne promjene u produkciji glazbe, uređaje koje su si nekad mogli priuštiti isključivo najveći i najbogatiji (poput *Pink Floyd*a, primjerice), a danas stanu u prosječno računalo dostupno prosječnom džepu. Osim što je digitalizacija unaprijedila i demokratizirala stvaranje zvukova, što se posebno osjetilo u *dub* glazbi kao instrumentalnom i eksperimentalnom dijelu *reggae* scene (koji se ponekad od matice do neprepoznatljivosti udaljava), klasična izvedba *reggae* pjesama danas je ovisna o vokalima, dakle pjevačima koji upotrebljavaju unaprijed snimljene matrice za svoje nastupe. Sve navedeno olakšava i pojeftinjuje *reggae* gostovanja iz inozemstva, iako ne može u potpunosti zamijeniti iskustvo klasičnog *benda* na pozornici, što u *reggae* glazbi najčešće znači osam ili devet ljudi. No, *sound system* označava i približavanje *party* konceptu, gdje se odsutnost *benda* koji bi odsvirao svojih sat do sat i pol vremena nadomješta puno dužim puštanjem glazbe (uz pjevanje i proizvodnju zvukova i efekata tijekom nastupa), što obično znači šest ili sedam sati cjelonoćne zabave i svojevrsnoga rituala, za puno manje novca. *Reggae* scena u Hrvatskoj nije se odrekla klasičnih *reggae bendova* i periodično se, posebno u okviru pulskog *seasplash* festivala dovode veliki i poznati *bendovi*, ali za integraciju i profiliranje *reggae* scene veliku važnost imaju redovitost okupljanja i stalni termini koje su pojedini *sound systemi* zauzimali u domaćim klubovima i srodnim prostorima. Usporedbe radi, tijekom nekoliko mjeseci 2004. godine, samo u zagrebačkom SKUC-u, gostovalo je više ključnih *reggae* izvođača iz Engleske i s Jamajke, nego u svih deset godina koje se odnose na mistificirane osamdesete godine. *RDK sound system*, *bass culture sound system*, *Kingston sound system*, *Jabstice sound system*, *Trip to Zion*, samo su neki od poznatijih domaćih kolektiva okupljenih oko puštanja glazbe, organiziranja gostovanja, višeslojnog promoviranja *reggae* scene (uključujući i svakotjednu trosatnu emisiju na radiju). Postoje i domaći *bendovi*, poput međunarodno priznatog Radikal Dub Kolektiva, a scenu čine i splitski Stillnes, zagrebački Antenat, Brain Holidays i drugi.

Većina *reggae* izvođača koji su posjetili Hrvatsku nije odstupila od rastafarijanske religioznosti, pa su se, u pauzama između pjesama, poruke o Bogu (praćene više univerzalnim temama mira i ljubavi nego isključivo crnačkim temama povratka u Afriku), razmjenjivale sa sve informiranijom jezgrom hrvatske *reggae* publike.

Rastafarijanstvo kao element posredovanja vlastitoga životnog stila, krajem devedesetih i početkom posljednjega desetljeća, uglavnom je vezano uz domaću subkulturnu i alternativnu scenu. Imamo i primjere susretanja domaćih aktera s rastafarijanstvom u inozemstvu (gdje su neki duže boravili) ili razmjene informacija i iskustva s malobrojnim Afrikancima koji u našoj zemlji privremeno ili stalno žive. Naravno, akteri prihvaćanja rastafarijanske duhovnosti (gdje se prihvaćanje najve-

ćim dijelom odvija kao subkulturno prisvajanje i posredovanje) nalaze se na široj *reggae* sceni, koja je raznolika i heterogena. Na jednom dijelu scene nesumnjivo postoji razumijevanje i simpatiziranje rastafarijanstva, no jedan drugi dio scene, bez obzira na prihvaćanje glazbe, ne pokazuje interes za takvim temama uopće, a posebno ne za eventualnom primjenom ili prisvajanjem specifične religioznosti i/ili duhovnosti.

4.4. Neki aspekti razlika u vrijednostima na *reggae* sceni

Postoji puno nijansi i oblika razlikovanja aktera na *reggae* sceni (kao i na mnogim drugim scenama subkulture mladih, alternativnih pokreta, afektivnih saveza) i nikako nije riječ o samo dva dijela niti o nekoj lakoj, mehaničkoj podjeli individualnih identiteta i životnih stilova koji se posreduju *reggae* glazbom. Također, postoje prepletanja aktera i različiti konteksti iz kojih dolaze na *reggae* scenu, a to se može vidjeti u glazbenom smislu, vrijednosnom, ili individualno-biografskom. Tako su neki godinama boravili na *punk/bc* sceni anarhističkih vrijednosti, neki na *rock* sceni, neki na *techno* sceni, nekima je *reggae* scena prva u životu na kojoj izgrađuju subkulturni stil i identitet. Ne smijemo zaboraviti ni mnoštvo onih koji povremeno sudjeluju u ritualima, zabavljaju se, ali nemaju naviku eksperimentiranja sa subkulturnim stjecanjem identiteta, što je oduvijek bilo rezervirano za statistički manjinske i marginalne brojke mladih.

Kao što skoro svaku subkulturnu scenu obilježavaju procesi fragmentacije i njima suprotni, ali ponekad paralelni procesi *crossovera* i miješanja stilova, tako i *reggae* scenu obilježava fragmentacija koja neke dijelove scene jako udaljava, da bi ih na nekim festivalima druga struja djelomično spojila, bilo kao različite i autonomne aktere (ipak) zajedničke scene ili na glazbenom nivou miješanjem zvukova. Međutim, u slučajevima kada dođe do dubljih razlika u vrijednosnom i normativnom smislu, jaz se ne može tako lako prijeći, zapravo se ne prelazi nego se razvije prešutna tolerancija kako bi se izbjegli konflikti. O kojim razlikama je riječ? Na *reggae* sceni postoje različiti glazbeni stilovi i pravci – *roots* (stari i novi), *dancehall* (stari i novi), *dub* (stari i novi). Nadalje, često se po zvuku i produkciji razlikuju jamajkanska i britanska scena, postoje još i *jungle*, suvremeni *dubstep*, kao i brojne druge podvarijante primarnih, još sedamdesetih nastalih pravaca (*lovers*, *raga*, stari *nyabingi* stil itd.). Zbog dugogodišnjega (više od četrdeset godina) razvoja *reggae* glazbe i različitih naglasaka u pojedinim razdobljima (koji mogu naglašavati glazbenu i/ili vrijednosnu bliskost), *reggaeu* su srodne scene *rock glazbe*, *hip-hop*a, *punka* (od Marleyjeve *punky-reggae party* do danas bilo je višegeneracijskih susreta), *drum and bass glazbe*, *trance/ambient glazbe*. Ponekad je opravdano postaviti pitanje o održivosti bilo kakvog zajedničkog nazivnika za neke glazbene pravce koji su krenuli od *reggae* forme, a završili na prilično udaljenim spektrima zvuka. Akteri subkulturne scene koji svoj identitet posreduju glazbenim stilovima i koji imaju razvijenu kulturu individualnoga i grupnog slušanja glazbe, osjetljivi su na varijacije u zvukovima, upravo zato što tvore osnovu identitetskih i afektivnih saveza. No, latentno konfliktna situacija postaje ozbiljnom kada se sa spektrima

zvukova povežu (ili mimo zvukova, s druge strane pristignu) vrijednosne razlike. Dobar primjer za takvu situaciju predstavlja konflikt oko tradicionalnih spolnih uloga, spolnih orijentacija i (re)prezentacije seksualnosti i muško-ženskih odnosa na zagrebačkoj *reggae* sceni. Činjenicu tradicionalizma, tradicionalnih spolnih uloga, latentnoga seksizma i konzervativizma ne možemo prikriti ni u najvećem dijelu *reggae* scene, ni u rastafarijanstvu. No poput čvrstih patrijarhalnih sustava u prošlosti, nasilje nad ženom bilo je manje dok je vlast muškarca bila neupitna, dok u doba društvenih promjena, s obzirom na djelomičnu uzdrmanost patrijarhata, potreba dijela muškaraca za podređivanjem i ponižavanjem žena raste. Tako je kompletan rastafarijanizam, kao uostalom i kompletno kršćanstvo (ili islam), između ostaloga, i priča o patrijarhatu i prevlasti muškarca. No stari rastafarijanci i dobar dio *roots reggae* produkcije izbjegavao je teme seksualnosti, oslanjajući se uglavnom na religijsko-borbene priče o padu destruktivnoga *Babylona*, povratku u Afriku, armagedonskom ratu, Danielu kojeg lavovi nisu dirali, o kralju i nadi, o rastafarijanskom bratstvu, o svetoj biljci, siromaštvu, hipokriziji suvremenoga svijeta, rasizmu, prirodnosti, potrebi molitve i čitanja Biblije “jedno poglavlje dnevno”, Marcusu Garveyju itd. Seksualnost je bila rezervirana za *lovers rock* i osim nekoliko Marleyjevih pjesama ne možemo naći puno drugih s temom muško-ženskih odnosa u prvoj generaciji rastafarijanskih *reggae* glazbenika. Autobiografska knjiga Marleyjeve supruge Rite (Marley i Jones, 2005.) pokazuje, uz svu potrebu za uljepšavanjem, kako je izgledalo unutar braka najpoznatijeg *reggae rasta* glazbenika na svijetu. Patrijarhalno usmjerenje neupitno je, no više je samorazumljivo nego što ima potrebu naglašavati podređenost dragih seksualnih objekata. Stari rastafarijanci poštovali su ženu onako kako se ona poštuje i u nekim drugim tradicionalnim (pa i poligamnim) kulturama neupitnoga patrijarhata. U suvremenom, amerikaniziranom jamajkanskom društvu s velikim rastom kriminala i nasilja na ulicama, na jednom dijelu *reggae* scene razvio se novi *dancehall* pravac unutar kojega postoji snažna struja dokazivanja maskulinizma i mačizma, ekstremna homofobičnost i seksizam. Pošto zagrebačku *reggae* scenu karakterizira prisutnost svih glavnih *reggae* struja, uz veze s već navedenim srodnim scenama, akteri koji su se socijalizirali na punkersko-anarhističkoj sceni i trenutno stoje iza nekih *heavy-dub/roots reggae* projekata, došli su u sukob s akterima kojima *lovers rock* i *dancehall* nisu strani i koji ne razmišljaju o seksizmu i patrijarhatu (kao ni većina drugih ljudi u Hrvatskoj). Povod za raspravu bio je jedan letak, no sličnih je rasprava bilo više. Na klupsku večer koju su u jednom razdoblju organizirali akteri (između ostalog) *dancehall* pravca, pozvani su i već spomenuti *heavy dub/roots reggae* akteri. Izrađena je pozivnica koja je s jedne strane pozivala na *reggae* večer u jednom tjednu, a s druge strane pozivalo se ljude na *reggae* večer sedam dana kasnije, u istom klubu. Na slici za *heavy dub/roots reggae* večer nalazila se mikseta i ostale, za izvođače neproblematične stvari. Međutim, na drugoj strani istoga letka nalazila se slika mlade djevojke u kupaćem kostimu, u izazovnoj pozi. To je aktere koji su trebali nastupati prve večeri razljutilo, došlo je do svađe i rasprave. Organizatori su tvrdili da se navedena slika ne odnosi na prvu večer nego na drugi tjedan, ali prvi akteri nisu htjeli da na istom letku na kojem je i njihovo ime, na drugoj strani bude takva slika, koja je njih asociirala na seksizam i na uobičajenu reklamnu prodaju proizvoda ženskim tijelom. Povišeni tonovi, svađa, nerazumijevanje, sukob različitih vrijednosti unutar scene koja nosi zajednički nazivnik, pa kasnije spuštanje

tona i šutljiva koegzistencija, ilustriraju prije iznesenu tvrdnju o tome kako akteri na *reggae* sceni koji ne mogu (glazbeno, vrijednosno, estetski ili osobno) raditi zajedno, uglavnom ni ne rade. Sukobi oko *danceball* pravca odvijaju se svuda u svijetu. U liberalnom Amsterdamu rijetkost je zabrana nekog koncerta, pa ipak su nedavno zabranjena dva – hrvatskom Thompsonu i jamajkanskom rastafarijancu Sizzli (zbog homofobije). Organizatori koncerata jamajkanskih *danceball* heroja u Europi, primjerice u Njemačkoj, moraju u ugovoru navesti da se neće izvoditi pjesme homofobičnoga i sličnog, problematičnog sadržaja, inače bi i tamo otkazali nastupe na kojima se očekuju deseci tisuća ljudi.

4.5. Glavni diskursi na reggae sceni od nereligioznosti do rastafarijanstva

Ono što je za našu temu dodatno zanimljivo jest činjenica da domaći akteri koji su izražavali otvoreno prihvaćanje rastafarijanske religioznosti ne pripadaju niti jednom glazbenom taboru (*roots*, *danceball*, *dub* i sl.) u većini, nego pokrivaju sve glazbene pravce *reggae* scene, ovisno o pojedinačnim ukusima. Ljudi koje sam upoznao prilikom sudjelovanja u raznovrsnim *reggae* okupljanjima i koji su prisvojili mnogo rastafarijanskih izraza, dobili su nešto u držanju što me podsjetilo na posjete rastafarijanskoj zajednici Dvanaest plemena Izraelovih u Londonu, mogli su se naći i na *roots* i na *danceball* i na *dub* događanjima posljednjih godina. Fenomen “*hrvatski rasta*” nije moguće odvojiti od šire *reggae* scene, od subkulturnih afilijacija koje se godinama isprepliću na domaćoj alternativnoj sceni, približavajući neke aktere vrijednostima ekoloških, akvarijansko-duhovnih, mirovnih, anarhističkih, “antiglobalizacijskih” društvenih pokreta ili ih od njih udaljavajući. Čak ni među onima koji otvorenije prihvaćaju biblijsku i molitvenu stranu rastafarijanstva nema potpune podudarnosti stavova. Ono što odmah možemo primijetiti jest ravnopravna zastupljenost oba spola. Žene su u nekim razdobljima razvoja domaće scene zapravo prednjačile u stvaranju rastafarijanskoga ugođaja i doslovnoga prenošenja rastafarijanskih vjerovanja u našoj sredini. Također, ono što se odmah uoči jest podudarnost vanjskog izgleda s poznatim rastafarijanskim izgledom, gdje nisu dovoljni samo *dreadlocks*, nego i niz ukrasa, nakita, prirodnih materijala, simbola Afrike, zelenih, žutih i crvenih trobojnica, lavova, listova kanabisa itd. Međutim, ono što se ne može odmah uočiti jest postojanje aktera koji svojim vanjskim izgledom uopće ne sugeriraju ništa od *rasta imagea*, koji nemaju niti *dreadove*, niti ukrase, često niti jednu sitnicu koja bi odudarala od bilo kojega prosječnog, sportski i jednostavno odjevenoga studenta. Ali, na temelju razgovora i zapažanja o stalnom boravku na istoj sceni, može se pronaći duboka veza s rastafarijanstvom. “*Mnogima je Selassie na ustima, a nije u srcu*”, reći će jedan od takvih aktera, nezaobilazan u organizaciji *reggae* scene, ali nikakvim vanjskim obilježjima označen.

“*Čitam Bibliju, možda ne uvijek jedno poglavlje dnevno kako bi trebalo, ali čitam. Cijenim ljude po tome što rade, imaju li srca, a ne s čime se kite. Normalno, drago mi je vidjeti trobojnice i lavove, ali to za dio ljudi može biti površno, svojevrsna šminka, mnogi ni ne razumiju o čemu je riječ. Puše travu i slušaju muziku, to je okej, ali nisu kršćani, nisu rastafarijanci po predanosti Bogu, kužiš?*”

Evo kako jedan drugi pripadnik iste scene, također bez dugih *dreadova*, s ponekim ukrasom u *rasta* bojama, odgovara na pitanje “Može li za sebe reći da je *rasta*”?

“Pa, gledaj, ja nisam crnac, ako ćemo iskreno, mislim da su oni možda jedini, ono, pravi raste, ali pitanje je sad kol’ko ‘ko i od njih, uopće u to vjeruje, onako, do kraja... A opet, slušam tu muziku, godinama već, pribvačam sve to svim srcem, dugo sam u tome, možda sam ja više rasta od nekog ‘ko je samo crn i ta cijela spika mu je onako usput... a meni znači puno u životu, tu sam, ovaj, taj sam, jebi ga.”

Na istoj sceni, s punim međusobnim uvažavanjem i čestim prijateljstvima među akterima, nalaze se i ovakvi stavovi:

“Čuj, da se odma’ razumijemo, meni je svaka religija sranje, baš svaka, zatupljivanje ljudi, bijerarhija, neke dogme i spika o spolovima i ... da sad ne pričam ali i kroz povijest, sama gomila smeća. Tako da ja ove što briju ful na Selassiea i samo na to, ono ... nije da ne volim, neka njih, ali nije to moja brija. Zapravo, bitno je kakav si čovjek, možeš ti brijat na ovo ili ono, tu ima super ljudi i mjuze i ja podržavam scenu, ali ne mogu ja sad brijat na Boga i te spike ...”

Među onima koji su na bilo koji način izabrali da im elementi rastafarijanstva čine dio stila i identiteta, uvijek će se naglašavati značenje glazbe, moć koju glazba ima u svojoj tjelesnoj i spiritualnoj dimenziji. Mnogi odgovori sadrže upućivanja na glazbu, kako se tko osjećao prilikom slušanja (i plesanja) određene pjesme, što se događalo u želucu u kojem se zvuk basa sasvim fizički osjećao, što u glavi, a što u duši. To nije slučajno jer glazba doista ima moć dovodenja čovjeka u ekstatička stanja, posebno u kombinaciji s ponavljanjem plesnih koraka, da ne govorimo o cijeloj tradiciji (prisutnoj u zapadnoj kulturi) kojom se glazbi daju mogućnosti da svojom harmonijom sugerira harmoniju prirode, čovjeka i Boga. Rastafarijanstvo u hrvatskim uvjetima možemo promatrati i kao element šire priče o duhovnim praksama. Bez obzira što mnoge rastafarijanske zajednice zapravo pripadaju kršćanstvu, i što će vam svaki od pripadnika ponoviti da morate čitati Bibliju jedno poglavlje dnevno, moguće je rastafarijanskom nasljeđu, upravo zato što se prenosi i posreduje *reggae* glazbom, u našim uvjetima (također i širim, europskim uvjetima) pristupiti i kao nasljeđu duhovnih praksi, gdje neke rastafarijanske molitve postaju mantrama, a mladi ljudi prihvaćaju spiritualni naboj sudjelujući u ritualima, okupljanjima uz glazbu i ples kao uz svojevrsan *healing session* ili meditaciju. To bi se nesumnjivo moglo ustvrditi za veći broj aktera na domaćoj sceni, iako postoje i oni koji rastafarijanstvu pristupaju doslovnije, naglašavajući (za mnoge od njih još od djetinjstva uspostavljene) kršćanske koordinate rastafarijanstva, obogaćujući opći i domaćoj sredini poznati kršćanski vokabular rastafarijanskom simbolikom.

Evo izjave jedne od dugogodišnjih pripadnica *reggae* subkulture: *“Čuj, dok sam bila mlada prolazila sam kroz faze, ono, tražiš se, razne dubovne spike... bilo mi je važno ime neke spike i razni detalji, dubovne razine, recimo čak i kako se zove Bog, pa mi se mijenjalo raspoloženje i traganje i dokazi ovi, oni, ali sad brijem na*

neki način šire, bitna je vibracija, nije bitno da li se Bog zove Bog, ili Isus, ili Krišna, ili Šiva, ili na koncu Selassie, jer Bog je jedna energija, jedna svjetlost, jedna ljubav. Najgluplje je brijat kako je tvoje ime za Boga bolje ili pravilnije od nekog drugog... a što se tiče rastafarianizma... jednom sam se vratila doma s jako jako dobrog reggae događanja, bila je blizu zora, mislila sam pustit ću još koju stvar prije nego idem spavat, zamotat još jednu, i to je to, i onda me ponijelo, skupa s jednom pjesmom, da ponavljam Selassie... i ponavljala sam u ritmu. Mjuza je bila stala, a ja sam još ponavljala Selasi, Selasi, Selasi... i čovječe, odjednom me obuzela spoznaja da ja to cijelo vrijeme izgovaram – ISUS!”

Ovih nekoliko izjava reprezentativno je za nekoliko glavnih tipova diskursa oko rastafarianstva u Hrvatskoj, ali nikako ne iscrpljuje sve mogućnosti i različitosti subkulturnih posredovanja na reggae sceni. Prije zaključka o prisutnosti i pojavnosti rastafarianstva u Hrvatskoj, promotrimo kako izgleda rastafarijanski diskurs koji se pokazuje kvantitativno manje prisutnim na sceni, ali kvalitativno i s obzirom na temu ovog rada višestruko zanimljivim².

“Ako voliš kralja, kralj voli tebe i to se osjeća.”

“Možeš ti biti bogat, uzeti velike pare za koncert, ali ako je dub s tobom, to će se osjetiti, ako ti je srce u parama, to će se isto osjetiti i tvoj koncert neće imati takvu dubovnu snagu, neće biti dobar... uostalom kralj Solomon je bio jako bogat čovjek, ali njemu nije bilo primarno do bogatstva nego do mudrosti.”

“Moja je zadaća na ovom svijetu služiti Bogu, prenositi poruku... ova reggae vibracija, ova poruka o Kristu kralju, o Haileu Selassieu, to je zapravo evanđelje, i to evanđelje uz prekrasnu glazbu. Selassie se neće sramiti onih koji se njega ne srame, sasvim sigurno, treba tražiti Boga svim srcem svojim i jasno i glasno reći Haile Selassie je moj spasitelj, moj kralj, jednako kako možeš reći i Isus Krist je moj spasitelj, moj kralj.”

“Ja sam dijete ateističkih roditelja, nisam kršten ni išta slično, a rastafarianstvo, koliko god to nekome smiješno bilo, predstavlja moj prvi pravi susret s religijom, bolje reći vjerom i spiritualnim iskustvom, jer nije to baš religija k'o ove druge...”

“Moji roditelji su katolici, onako k'o većina, zapravo ih ne zanima Biblija detaljnije... na žalost, danas mnogi odbacuju Bibliju, a ja mislim da je Biblija temelj svega i da nas puno može naučiti.”

“Svaki pravi rasta stavit će Božju slavu ispred svog ega, treba se odreći materijalističke strane života i živjeti po zapovijedima.”

² Riječ je o kompilaciji izjava iz razgovora sa troje aktera zagrebačke reggae scene, što predstavlja tip diskursa kojeg bi doslovno i sa istom strašću podržalo svega desetak pripadnika najužeg kruga stvaratelja scene. Većinu rečenica u ovom bloku izgovara osoba muškog spola, DJ i glazbenik, star 32 godine.

“Rastafarijanstvo se razlikuje od klasičnog kršćanstva i po tome što kršćani, poput hipija, propovijedaju mir i ljubav, a mi se aktivno borimo protiv zla, netko i to treba... u čovjeku koji je pobožan stanuje sveti dub, u ovim drugima mogu stanovati neki zli, nečisti duhovi, zato je to borba, to nije igra, to je ozbiljna borba, reggae rasta kultura je križ na leđima.”

“Poruka je u ovoj glazbi najvažnija, a poruka je jednostavna, riječ je o borbi dobra i zla, živimo u doba armagedona, sudnji dan se bliži i treba se pripremiti, treba ga dočekati čist. Treba prenositi znanje, što naučiš drugoga, to su ti duhovni plodovi, takvu ćeš djecu imati, to je ta poruka koja se vidi u glazbi koju netko pušta jer treba puštati čistu glazbu, roots and culture, glazbu koja čisti ljude, pročišćava, reggae zato izaziva mnoge jer to je glazba svjetla, glazba koja razmiče tamu, ali tama neće mirno gledati kako ju netko miče sa scene, zato je to borba.”

“Knjiga otkrivenja je ključna za nas, za rastafarijanstvo općenito i za sve ljude, jer to je zapravo knjiga današnjih dana, posljednjih dana uoči sudnjeg dana... armagedon je, u stvari, već počeo...”

“Povratak u Afriku, u Zion, to je zapravo povratak u edenski vrt, u Kraljevstvo Božje... to ne znači doslovno geografski da ću ja putovati u Afriku, ali to se odnosi na stanje duha, na jedinstvo s Bogom... kao što pjeva Leroy Sibbles – ‘We all belong to the garden of life’.”

“Ovo što mi radimo, to je prenošenje poruke, to je rušenje kule babilonske, oslobađanje robova iz tamnice... Robovi su se povijesno oslobađali, ali je došao kapitalizam i materijalizam i opet porobio ljude, zato Marley i pjeva ‘Emancipate yourselves from mental slavery’ i mi svi sudjelujemo u tome, mi sviramo, bubnjamo, plešemo, to je poput jeribonskih trubljji, to što mi radimo s glazbom i bubnjanjem, lupanjem, stupanjem, to je gaženje svega nečistog”.

5. Zaključak

Teza o prisutnosti rastafarijanstva u Hrvatskoj verificirana je sudjelujućim promatranjem, intervjuima, a donekle i anketom. Rastafarijanstvo se pojavljuje u kontekstu reggae scene i reggae glazbe, bez obzira na raznolike glazbene pravce i potpravce široke reggae scene. U ritualima te scene, u stvaranju afektivnog saveza na temelju glazbe ravnopravno sudjeluju i akteri koji nisu religiozni i koji se jednim dijelom gnušaju svih oblika religioznosti.

Na temelju izjava i ponašanja samih aktera, možemo zaključiti da postoji diskurs nereligioznosti, unutar kojega postoje različite razine tolerancije prema religijskom govoru uopće, zatim diskurs prihvaćanja duhovnosti, zajedničkih glazbenih i plesnih rituala, opet s različitim razinama tolerancije prema klasičnijem religijskom govoru, i na kraju diskurs religioznosti (koji se sam više voli nazivati vjerom nego

religijom) i prihvaćanja rastafarijanstva kao vlastite vjere i duhovne prakse. Eksplicitno prihvaćanje rastafarijanstva kao kršćanske denominacije zastupa najmanji broj aktera, iako će glazbu sa strogo određenim rastafarijanskim porukama poštovati (i aktivno reproducirati) skoro svi, uključujući i protivnike religije.

Ako ostavimo po strani nereligioznost (gdje se pojavljuje i protureligijska orijentacija), i promotrimo detaljnije raznovrsno prihvaćanje rastafarijanstva, uočiti ćemo neke konstante.

S jedne strane, tu su već postojeći kršćanski referentni okviri, od katoličanstva do brojnih manjih kršćanskih vjerskih zajednica, i, s druge strane, različiti oblici *new age* prisvajanja duhovnosti koja može kod raznolikih aktera biti povezana čak i s tradicijama ekoloških, mirovnih ili srodnih društvenih pokreta. Također je važno poznavati *bricolage* i stalna (re)definiranja stila i identiteta u subkulturi, mogućnost prihvaćanja nekih dijelova rastafarijanstva (poput ekološke svijesti, držanja, vegetarijanstva, kanabisa, buntovnosti, spiritualnosti), a odbacivanja nekih drugih, ili, prihvaćanja upravo tradicionalizma, stalne starozavjetne tematike, osjećaja nadolazećeg armagedona i sudnjeg dana, čitanja Biblije – poglavlje dnevno, usvajanja biblijske terminologije i interpretiranja suvremenosti u skladu s tom terminologijom i simbolikom. Kombinacije su raznovrsne i mijenjaju se s obzirom na komunikaciju i interakciju u vremenu i prostoru (su)kultura mladih i alternativnih pokreta. Broj aktera o kojima je ovdje riječ, ako govorimo o Zagrebu, kreće se od pedesetak do stotinu pripadnika jezgre koja aktivno oblikuje scenu, (među kojima je značajan broj doživio rastafarijanstvo kao vlastitu duhovnost), nakon čega je još stotinu do dvije stotine ljudi moguće lako mobilizirati za događanja na *reggae* sceni. Nakon toga postoji širi krug simpatizera i ljubitelja glazbe koji može, prilikom nekog koncerta, narasti i na nekoliko tisuća.

Životni stilovi mladih koji su primarno nastali na *reggae* sceni razlikuju se od nekih drugih i po opuštenoj atmosferi koja krase njihove rituale i okupljanja, bez nasilja i napetih situacija. *Reggae* scena u cijelosti, a posebno onih nekoliko stotina stvaratelja subkulturnog stila, pravi su predstavnici domaće (između svih *peace*, *eko*, *tribal*, *anarbo*, *spiritual*, *ganja* i srodnih određenja) neohipijevske scene sa puno nižim razinama nasilničkog ponašanja od većine drugih subkulturnih scena ili od svakodnevnog života u našem društvu uopće. Među akterima koji oblikuju scenu nisu nužno ni isključivo muzičari u klasičnom smislu, nego šira grupa podrške organizaciji, ljudi koji dizajniraju plakate, pozivnice, *DJ*-i, svi oni koji sudjeluju redovito u ritualima (partiji, koncerti, slušaonice, festivali) i doprinose sceni i vibraciji kako konkretnim radom, tako i vlastitim osobnostima, držanjem, simbolima, neverbalnom komunikacijom, plesom. Ipak, ovdje smo imali mogućnost propitati utjecaj *reggae* glazbe na same glazbenike, sličnosti i razlike *reggae* glazbenika s drugim kolegama, s obzirom na istraživanje koje je Ana Petrović (2007.) provela među 220 muzičara u Hrvatskoj, podijeljenih na sedam glazbenih izraza i pripadnih scena: *jazz*, folklor, *punk*, *metal*, *rock*, *hip-hop* i *reggae*. Na samom početku istraživanja postojala je teza po kojoj će glazbenici biti više slični jedni drugima nego što će se oštro podijeliti po razlikama koje češće forsiraju mladi sljedbenici,

izgrađujući svoje subkulturne stilove i identitete. Međutim, istraživanje je pokazalo kako postoje statistički značajne razlike, kako svaki od navedenih glazbenih pravaca (i njegovih djelatnih aktera, bendova) mogu definirati zasebne životne stilove, dakle glazba u ovom slučaju izravno utječe na formiranje životnog stila. Pogledajmo nekoliko osnovnih obilježja *reggae* muzičara: prosječna dob je 26 godina, većinom su visokog obrazovanja kao i njihovi roditelji, koji uglavnom žive u bračnoj zajednici (23% razvedenih). Komunikaciju s roditeljima smatraju uglavnom uspješnom. Negativan stav imaju prema crkvi, politici, *skinheadsima* i teškim drogama, prema alkoholu i braku su neutralni, a pozitivno gledaju na obitelj, vjeru u Boga, kulturne običaje, lake droge (kanabis), društva za zaštitu životinja i ekološke. Takvi stavovi ih u jednom dijelu (primjerice, kad je riječ o pozitivnom prihvaćanju kanabisa) približavaju drugim scenama, u navedenom slučaju *hip-hopu*, ali ih u slučaju visoko vrjednovane vjere u Boga približavaju sceni folkloru (Petrović, 2007.:62.). Rezultati tog istraživanja pokazuju, dakle, da hrvatski *reggae* glazbenici nisu ostali imuni na vjerske poruke koje snažno odjekuju *reggae* glazbom, dok njihov pozitivan stav prema vjeri u Boga, a negativan prema crkvi, podsjeća na riječi Sinead O'Connor, koja se na svom albumu zahvaljuje rastafarijanskim glazbenicima što su “oslobodili Boga od religije”.

Literatura

1. Barret, L. (1982). *The Rastafarians*. London: Heinemann.
2. Campbell, H. (1985). *Rasta and Resistance*. London: Hansib.
3. Dubreta, N.; Perasović, B. (1990). *Revija za sociologiju*, 21 (4):671–680.
4. Hall, S. (1989). O postmodernizmu i artikulaciji. *Naše teme*, 9.
5. Hebdidž, D. (1980). *Potkultura: značenje stila*. Beograd: Rad.
6. Marinović Jerolimov, D. (2005). Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj: teorijsko-hipotetski okvir istraživanja. *Sociologija sela*, 168 (2):289–303.
7. Marley, R.; Jones, H. (2005). *No woman no cry: moj život s Bobom Marleyjem*. Zagreb: Naklada Ljevak.
8. Jukić, J. (1988). *Povratak svetoga*. Split: Crkva u svijetu.
9. Owens, J. (1976). *Dread*. Kingston: Sangster Book Stores Ltd.
10. Perasović, B. (2002). Sociologija subkultura i hrvatski kontekst. *Društvena istraživanja*, 11 (2–3):485–498.
11. Petrović, A. (2007). *Životni stilovi muzičara u Hrvatskoj*. Diplomski rad. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
12. Roszak, T. (1978). *Kontrakultura*. Zagreb: Naprijed.
13. Wilis, P. (1978). *Profane Culture*. London: Routledge and Kegan Paul.
14. Wright, C. (1984). Cultural Continuity and the Growth of West Indian Religion in Britain. *Religion*, 14:337–356.

Benjamin Perasović

Ivo Pilar Institute of Social Sciences, Zagreb, Croatia

E-mail: ben.perasovic@gmail.com

Rastafarianism in Croatia

Abstract

The aim of the paper is to look at the Rastafari movement in Croatia, its beliefs and possible spiritual practices. The Rastafari movement emerged in Jamaica in the 1930s and its roots can be traced back to the tradition of Marcus Garvey's movement and preaching. For the Rasta adherents Garvey's words about the "forthcoming coronation of the black king" are a prophecy which was fulfilled in 1930 when the Ethiopian king Tafari was crowned and took the royal name of Haile Sellasie. "Ras" meaning king, the name Tafari and Jah from the Old Testament is the most frequent exclamation used by the Rastafarians to express their deep belief in the Messiah who has come back, in God who will help the suffering black people to free themselves from slavery and neocolonial chains and return to Africa, the Heavenly Kingdom. The Rastafari movement was originally Jamaican but with Jamaican migrations and reggae music it has spread to other countries. For several generations of reggae musicians music has been the principal medium through which they have talked about their religion and passed their messages about God; gatherings similar to religious services have been accompanied by reggae music.

Croatian Rastafarians owe their beginning to the universal power of music and the practice of starting subcultural lifestyles based on various music styles. If we look at their presence on the domestic reggae scene and interviews with some twenty members of the scene plus about thirty reggae musicians, we can conclude that Rastafarian beliefs exist in Croatia. They are basically expressed in the classical and familiar Christianity on the one hand, and in modern forms of the New Age spiritual practices on the other. The Rastafari movement has never become a unique religious doctrine even in the country of its origin; the adherents have never wanted to build a church or a similar hierarchical organization. It is therefore natural that in Croatia there are only some elements of the movement linked to the reggae and other subculture scenes of the young people. In view of their dynamics and (re)defining of subcultural situations, it is obvious that Rastafarianism is not a clearly defined area. However, the survey so far shows its remarkable presence in some parts of the Croatian subcultural and alternative scene.

Key words: rastafarianism, reggae scene, (sub)culture of the young people, Croatian society.

Received in January 2008

Accepted in February 2008